

המשכן ואפקט איקאה

הכלכלן ההתנהגותי דן אריאלי ערך סדרת ניסויים על התופעה המוכרת כ"אפקט איקאה": החיבה היתרה שאנו רוחשים לדברים שהם מעשה ידינו. שמה בא לה כמובן מרשת החנויות לריהוט בהרכבה עצמית. בשביל בעלי שתי ידיים שמאליות כמוני, הרכבה של חלקי רהיט דומה להרכבת פאזל ענק שחלק מהחלקים חסרים בו ואחרים נמצאים במקום הלא נכון. אבל בסופה של מלאכה, גם אם מדובר בהרכבה פשוטה אנו נוטים להרגיש איזו גאווה קלה. אנחנו מסוגלים לומר "אני בניתי את זה", אף כי מישהו אחר תכנן את המוצר, ייצר את החלקים וכתב את ההוראות. בדברים שהשקענו בהם עבודה יש מעין האמור בתהילים קכ"ח, "יִגְיַע כְּפִיךָ כִּי תֵאכַל אֲשֶׁרֶךָ וְטוֹב לָךְ"¹.

אריאלי רצה לבחון את הערך-המוסף הזה: האם יש בו ממש? ובאיזו מידה? הוא ביקש ממתנדבים לבנות דגמים משוכללים של אוריגמי, קיפול נייר. ואז הוא שאל אותם כמה הם מוכנים לשלם כדי לקבל את מה שיצרו. התשובה הממוצעת הייתה 25 סנט. הוא שאל אנשים אחרים מאותה סביבה כמה הם מוכנים לשלם כדי לקנות את היצירות. התשובה הממוצעת הייתה 5 סנט. כלומר אנשים מוכנים לשלם על דבר שהם עשו בעצמם פי חמישה ממה שהם היו מוכנים לשלם על חפץ זהה שהם לא עשו. מסקנותיו

שיג ושיח - הרב יונתן זקס

היו: המאמץ שאנו משקיעים בחפץ מסוים משנה לא רק אותו; הוא משנה גם אותנו ואת האופן שאנו מעריכים בו את העצם. וכן: ככל שעמלנו יותר, כך גדלה אהבתנו לפרי עמלנו.²

כך קורה גם בסיפור בניין המשכן המתחיל בפרשתנו ונמשך, כמעט ברציפות, עד סוף החומש. אין להשוות כמוכח בשום אופן את בניין המשכן - ובו הקודש וקודש הקודשים - עם מעשה של חולין כהרכבה עצמית של רהיט. אבל ברובד האנושי יש קווים פסיכולוגיים מקבילים בין השניים.

המשכן היה הדבר הראשון שבני ישראל יצרו במדבר, ותחילת בנייתו היא נקודת מפנה בעלילת ספר שמות. עד עכשיו, הקב"ה עשה את כל העבודה. הוא היכה את המצרים. הוא הוציא את העם לחופשי. הוא קרע את הים והעביר את בני ישראל בתוכו בחרבה. הוא הוריד להם אוכל מהשמיים והוציא להם מים מסלע. אבל כמעט תמיד, לבד מן המקרה היחיד של שירת הים, העם לא הוקיר את מה שקיבל. הוא היה כפוי טובה. הוא התלונן.

והנה עתה הורה ה' למשה להוביל את העם להיפוך תפקידים. במקום שהוא יעשה דברים בשביל בני ישראל, בני ישראל נדרשים לעשות דברים בשבילו. העניין כאן איננו ה' ה' אינו זקוק למשכן, לבית על פני האדמה, מפני שה' שוכן בכל מקום. כמאמרו בפי הנביא ישעיהו: "הַשָּׁמַיִם כְּסֵאֵי וְהָאָרֶץ הֶדָם רַגְלֵי; אֵי זֶה בֵּית אֲשֶׁר תִּבְנֶנּוּ לִי וְאֵי זֶה מְקוֹם מְנוּחָתִי?" (ישעיהו סו, א). העניין הוא בני האדם, כבודם וכבודם-העצמי.

כמעשה יוצא-דופן של צמצום נתן ה' לבני ישראל הזדמנות לעשות דבר-מה כמו ידיהם, דבר-מה שהם יוקירו מפני שהם עשו

זהו רעיון משנה-חיים. המתנה הגדולה ביותר שאנו יכולים לתת לזולת היא ההזדמנות ליצור. זו המתנה היחידה ההופכת את המקבל לנותן. היא מאצילה הוד על מקבלה. היא מראה לו שאנו בוטחים בו, מאמינים בו, וחושבים שהוא מסוגל לגדולות.

כיום אין לנו עוד משכן במרחב, אבל יש לנו "משכן בזמן": שבת.⁵ באחת השבתות האחרונות שהה עמנו בבית הכנסת "מרפל ארץ" בלונדון בכיר בכנסייה האנגליקנית. הוא היה איתנו לאורך כל 25 השעות, מקבלת שבת עד הבדלה. הוא התפלל איתנו, למד איתנו, סעד איתנו ושר איתנו.⁶ "למה אתה עושה את זה?", שאלתי אותו. והוא השיב, "השבת היא אחת המתנות הגדולות ביותר שאתם היהודים נתתם לנו הנוצרים. אנחנו מאבדים אותה. אתם שומרים אותה. אני רוצה ללמוד מכם איך אתם עושים זאת".

התשובה פשוטה. אמנם, אלוהים הוא אשר קידש את יום השבת, עוד בשחר הזמנים.⁷ אבל חכמי ישראל הם אשר "עשו סייג לתורה" והוסיפו דינים, תקנות ומנהגים להגן על השבת ולשמר את רוחה.⁸ כמעט כל דור תרם משהו למורשת השבת – ולו גם זמירה אחת, או אפילו מנגינה אחת חדשה למילות זמירה ישנה. הביטוי "לעשות שבת" אינו סלנגי כפי שהוא נשמע, ואינו מקרי; התורה אומרת "וְשָׁמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשְּׁבֶת לַעֲשׂוֹת אֶת הַשְּׁבֶת לְדַרְתָּם בְּרִית עִוְלָם" (שמות לא, טז). אנו ממשיכים ויוצרים את השבת, דור אחר דור. עם ישראל לא ברא את קדושת השבת, אבל הוא שותף בבריאת יופייה של השבת, בעיצוב הדרך הקודש שלה.

דבריו של אריאלי נכונים אפוא לגבי השבת כפי שהם נכונים לגבי המשכן: כגודל המאמץ שאנו משקיעים בדבר שאנו עושים כן גודל אהבתנו לו. זה כלל גדול בחיים: אם רצונכם שאנשים

אותו. כל מי שנדכו ליבו יכול היה לתרום, מכל אשר לו: "זָהָב וְכֶסֶף וְנַחֲשֵׁת, וְתַכְלֵת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים, וְעֹרֹת אֵילִם מְאֻדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים וְעִצֵי שִׁטִּים, שֶׁמֶן לְמָאֵר, בְּשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטָרֹת הַסַּמִּים, אֲבָנֵי שֹׁהַם וְאֲבָנֵי מְלֵאִים לְאָפֶד וְלַחֲשׁוֹן" (שמות כה, ד-ז). היו שתרמו את עמלם ואת כישרונם. לכולם ניתנה ההזדמנות להשתתף: נשים כגברים והעם לכל שדרותיו.

זו הייתה הפעם הראשונה שה' ביקש מהעם לא רק ללכת במדבר אחר עמוד האש ועמוד הענן, או לשמוע בקולו, אלא להיות פעילים: להיעשות בונים ויוצרים. והיות שנדרשו לשם כך עמלם, מרצם וזמנם, הם שיקעו במשכן חלק מעצמם – כיחידים וכעדה. כי אכן, כדברי אריאלי, אנו מוקירים את מה שאנו יוצרים. המאמץ ששיקענו בחפץ משנה לא רק אותו, אלא גם אותנו.

פרשת המשכן מפליאה להמחיש את דבריו של רבי יוחנן על הקב"ה, "במקום שאתה מוצא גדלותו, שם אתה מוצא ענוותנותו".³ ה' זיכה את בני ישראל ביכולת לומר דבר מפליא: "עֲזַרְתִּי לַבְּנוֹת בֵּית לַאלוהִים". בורא העולם נתן לעמו הזדמנות להיעשות אף הם לבוראים – ויתרה מכך, לבוראיו של דבר רוחני ומקודש.

כמה מתאימה כאן המילה "תרומה": היא מבטאת נתינה התנדבותית, אבל גם הרמה, העלאה. בוני המשכן הרימו את תרומתם לה', וכשהרימו גילו שהם עצמם מתרוממים. ה' נתן להם הזדמנות להיות "שותף להקדוש ברוך הוא כמעשה בראשית".⁴ שותף לקב"ה כמעשה בראשית! האם אפשר לצייר מעלה גבוהה מזו לאדם?

יעריכו משהו, תנו להם להשתתף ביצירתו. תנו להם אתגר, ותנו להם אחריות. הם ישנו אותו – וישתנו בעצמם; הם יתאמצו – ועל כן יאהבו את פרי ידיהם.

1. על תענוגות העבודה הפיזית בכלל ומלאכת היד בפרט ראו, Matthew Crawford, *The Case for Working with Your Hands*, Viking, 2010 (published in America as *Shop Class as Soul Craft*). בקרב הציונים בדורות קודמים רווחה תחושה חזקה כי עבודת הארמה היא לעצמה חוויה רוחנית. היטיב לבטא זאת א"ד גורדון, שהושפע מהתנ"ך וגם מכתבי טולסטוי.
2. דן אריאלי, לא רצינולי אבל לא נורא, מאנגלית: לי מיכאל ברגר, אורייהודה: כנרת, זמורה ביתן, דביר, תשע"א. להרצאת TED של אריאלי בנושא: https://www.ted.com/talks/dan_ariely_what_makes_us_feel_good_about_our_work
3. מגילה לא ע"א.
4. שבת י ע"א, קיט ע"ב.
5. ראו אברהם יהושע השל, השבת, מאנגלית: אלכסנדר אבן-יחן, תל-אביב: ידיעות אחרונות, 2003.
6. כמובן, הוא לא שמר את כל דיני השבת. היהודים והנוצרים כאחד מסכימים שהם נועדו ליהודים בלבד.
7. זאת בניגוד למועדים, שתאריכם תלוי בלוח השנה הנקבע בידי הסנהדרין. הברל זה בין השבת למועדים משתקף בתפילות.
8. זוהי ה"שבות" ההלכתית – שלדעת הרמב"ן יסודה בתורה.